

*Vagn Greve: Statens penge. Statens straf.
Den danske fiskalstrafferets historie 1732-1932.
Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2011*

En känd svensk politiker yttrade vid mitten av 1990-talet att »*det är häftigt att betala skatt*«. Vi får anta att hon ville uppmuntra medborgarandan och få svenskarna att mera villigt betala in sina skatter och avgifter. Det är tveksamt om hon lyckades. För många, kanske de flesta är straffhotet och risken att bli påförd betydande straffavgifter ett verksamt medel till att garantera att det allmänna får in det mesta av de förväntade intäkterna. Trots att straffhotet nog huvudsakligen får de flesta att vara laglydiga undanhålls staten och kommunerna stora belopp i icke betalda skatter och avgifter varje budgetår. I den allmänna kriminalpolitiska debatten har detta diskuterats av och till men andra former av brottslighet har oftast uppmärksamrats mycket mer. Det finns viktiga och intressanta principiella problem kopplade till den del av specialstraffrätten som knyter an till skatte- och avgiftssystemen. Dessa principiella problem behandlar Vagn Greve ur ett historiskt perspektiv i sin bok. Den grundläggande problematiken behandlar på vilket sätt samhällsutvecklingen påverkade skatter, tullar och avgifter och den mera speciella frågeställningen berör på vilket sätt den fiskala straffrätten förhöll sig till den allmänna straffrätten i Danmark.

Frågeställningarna innebär att författaren behandlar ett omfattande tematiskt område vilket innefattar straffrätt och administrativ rätt, rättshistoria, politisk historia och ekonomisk historia. Valet av upplägg innebär en stor utmaning och väcker självklart intresse hos läsaren. Vagn Greve skriver i förordet att texten har en lång tillkomsthistoria och att det som är en bok idag påbörjades som en historisk inledning till ett arbete om dansk skattestraffrätt. Den historiska introduktionen fick ett eget liv, växte, lades åt sidan flera gånger, återupptogs och nådde efter många år en slutlig form i det föreliggande arbetet.

Eftersom studien tar sin början kring 1732 och avslutas runt 1932 beskrivs ett Danmark som under två hundra år utvecklades från att vara ett enväldigt styrt språkligt och kulturellt splittrat jordbruksland, till att bli en språkligt enhetlig industrialiserad och urbaniserad demokratisk välfärdsstat. Presentationen är uppdelad i fyra huvudavsnitt samt en kortare inledning och ett efterord. Huvudavsnitten är kronologiskt ordnade med ett inledande avsnitt som behandlar tidsskedet då den dominerande statsideologin var merkantilistisk, det andra avsnittet som behandlar tidsperioden från 1780-tal till 1850-tal beskriver en tid då liberala tan-

kar börjar göra sig gällande, det tredje avsnittet som kallas *Individualismen* behandlar perioden 1850 till världskrigets början 1914 och det sista kapitlet beskriver framväxten av den moderna välfärdsstaten fram till 1932. Det är således tvåhundra händelserika år som behandlar hur statens roll förändrades i grunden och statens förhållande till undersåten/medborgaren stöptes om. Vagn Greve lyckas presentera denna omvandlingsprocess på ett intressant och övertygande sätt.

Tidsgränserna kan vid första intrycket verka något godtyckliga. Bakgrunden inleds med förändringen av tullsystemet under Christian IV, en reform som fick stor betydelse och slutpunkten sätts vid den ekonomiska världsdepressionen då det fiskala systemet sattes på ett hårt prov. På det hela taget finns det en logik i att börja och sluta så.

Det finns inte utrymme i denna anmälan att gå in i detalj i studien, men jag vill lyfta fram några viktiga aspekter i de fyra centrala avsnitten. Det är frestande att se politiken på 1700-talet som en slags tidig förebild till 1900-talets planekonomier. Sådana paralleller har ju gjorts i forskningen, men i texten visas med stor tydlighet hur den synnerligen omfattande och detaljerade statliga kontrollen syftade till att genom tullar och avgifter gripa in i alla samhällets situationer. De administrativa regleringsambitionerna nådde sin kulmen på 1780-talet och visst kan man fråga sig hur effektivt de många reglerna tillämpades. Vad gällde skatterna konstaterar Vagn Greve att dessa inte i första hand sågs som ett ekonomiskt styrmedel. De var främst bestämda av statens utgifter och genom detta mer eller mindre direkt knutna till den utrikespolitiska situationen och då främst det militära läget.

I studiens andra avsnitt, enväldets sista decennier och folkstyrelsens införande beskrives hur den nationella katastrofen under napoleonkrigen drev upp militäranslagen till mer än 2/3 av statens utgifter 1813. Befolkningen uppmanades till sparsamhet och till att avstå från överflöds- och lyxkonsumtion. Samtidigt bedrevs under perioden en frihandelspolitik och vid seklets mitt infördes näringsfrihet för de flesta hantverk. En av de grundläggande aspekterna i studien är kopplingen mellan det administrativt-fiskala och det straffrättsliga och perioden uppvisar viktiga reformer i humaniserande anda av straffrätten. Danmark var administrativt välskött under perioden, men skatte- och finansförvaltningen saknade koordinering och nödvändig överblick. Denna del av studien har kanske fått ett väl stort utrymme av helheten, men den rymmer en intressant *studie-inom-studien* om det fiskala intresset för öl och brännvin. Jag återkommer till detta nedan.

Den tid som författaren beskriver i avsnittet »Individualismen« kan sägas ha utgjort en dansk version av den klassiska liberala »nattväktarstaten« där statens roll skulle vara begränsad. Strafflagen från 1866 stod på gedigen klassisk grund påverkad av den klassiska rättsvetenskapliga skolans grundprinciper men det fi-

skala systemet hade liten betydelse för straffrätten. Även om man kan se en strävan till en proportionalitet mellan överträdelse och straff också inom specialstraffrätten brast proportionaliteten genom att konfiskation var vanlig. Personalitetsprincipen gällde inte heller fullt ut inom specialstraffrätten då gärningsansvaret gavs ganska vida ramar. Under perioden fick avgifter förutom alkohol- och sockeravgifter en alltmera undanskymd roll i det fiskala systemet. Det kanske viktigaste nya som skedde under perioden på straffrättens område var att rättspolitiskt fokus flyttades från gärningen till gärningsmannen. Detta skedde i Danmark, precis som i de nordiska grannländerna kring sekelskiftet 1900. Förändringen fick fundamentala och ännu bestående återverkningar på straffrättsvetenskap och kriminalpolitik. I studien visar Vagn Greve hur den allmänna straffrätten och den fiskala straffrätten gled alltmera ifrån varandra.

Det sista och helt korta avsnittet beskriver hur den moderna socialstaten växte fram i Danmark. Skattebasen förändrades och staten lade sig till med en mera interventionell politik där staten började försöka styra landets ekonomiska liv. Precis som under de sista åren av den tidigare perioden satte inte de moderna straffteorierna några större spår i den fiskala straffrätten, men med större ekonomiska ingripanden i medborgarnas liv ställdes högre krav på rättssäkerhet och likabehandling även inom den administrativa straffrätten.

Vagn Greve har skrivit en innehållsrik bok, med många intressanta ögonblicksbilder från den fiskala vardagen under 200 år. Det finns ett överflöd av exempel från praxis och detta ger liv åt ett tema som annars lätt kunde ha blivit torrt och oengagerande. Ett avsnitt som bör lyftas fram särskilt är den studie inom studien som jag nämnde tidigare. Det fiskala intresset för alkohol har varit starkt under lång tid och på olika sätt har statsmakten försökt dra ekonomisk nytta av danskens öl- och sprittörst. Inkomster för staten och ett mer eller mindre tydligt formulerat folkhälsointresse har gjort att olika skatter och avgifter har kommit att belasta alkoholen. Likväl har den danska statens beskattning av alkoholen länge varit uppenbart lägre än jämförbara länder och man har länge varit ovillig att beröva dansken *den fattige Mands Snaps*. Avsnittet är högintressant.

Hela texten är försedd med rikliga referenser och författaren inleder litteraturlistan med förhoppningen att bibliografin kan fungera som en hjälp för andra att studera området närmare. Så kommer det säkert att bli. *Statens penge. Statens straf* väcker intresse och just kopplingen mellan den fiskala rätten och straffrätten bör kunna beforskas ytterligare.

Af Christian Häthén

Universitetslektor vid Juridiska fakulteten i Lund